

Діана ДЕМИДЯК

*Здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна
dianka11dianka11@gmail.com*

СОЦІОКУЛЬТУРНІ НАСЛІДКИ ПАНДЕМІЇ XIV СТОЛІТТЯ

Як і будь-яке масштабне лихо, пандемії супроводжувалися великими змінами у суспільному та культурному житті і були переломними моментами для історії суспільства. Вони, як і будь-які «точки зламу», докорінно змінюють цінності суспільства. Пандемії не лише змінювали демографічні структури суспільства, а й змушували людство переглядати базові поняття свого буття: відношення до життя, смерті, зв'язки у суспільстві. Глибокий слід у світовій культурі залишила «Чорна смерть» XIV століття.

Чума в цей момент була знайомою, хоч і забутою хворобою для Європи. З часу останнього великого спалаху минуло декілька століть. Пандемія «Чорної смерті» була спричинена поєднанням трьох форм хвороби: бубонної, яку переносили блохи на чорних пацюках, септичної та легеневої, яка передавалась повітряно-крапельним шляхом та характеризувалась надзвичайно високою летальністю[2, с. 426]. Географія поширення хвороби чітко простежується – від китайських провінцій через Великий Шовковий шлях. Уже через італійські порти вона швидко поширилася Європою [3, с. 53]. Стрімке поширення чуми пов'язують з декількома факторами, перший з яких є поширення торгових шляхів у тогочасному світі. Система торгових та паломницьких шляхів уможливлювала швидке поширення хвороби, не зважаючи на політичну роздробленість Європи. У Європі була велика кількість міст, тому хвороба поширювалась Європою швидше, ніж Центральною Азією, де вона розпочалась. Період перед епідемією супроводжувався демографічним вибухом, з X по XIV ст. населення Західної Європи зросло у 2–2,5 рази [1, с. 138]. Крім цього, піки поширення хвороби припадали на теплу і вологу погоду. Попередні похолодання та неврожаї зробили населення більш вразливим до захворювання [5].

Демографічні наслідки пандемії були приголомшливими: у середньому європейські країни втратили від чверті до п'ятої частини своїх мешканців, проте в окремих регіонах катастрофа набувала тотального характеру, призводячи до майже повного зникнення населення з показниками смертності до 80–90% [1, с. 140]. У деяких містах, за свідченнями сучасників «неможливо було знайти нікого, аби стягнути трупи у могилу» [4, с. 78]. Серед жертв були й

монарші особи, найбільш відомими жертвами чуми є Джоанна Англійська, Жанна Бургундська, Альфонсо XI Справедливий та Бонна Люксембурзька.

Економічні наслідки пошесті важко назвати однозначними. XIV ст. характеризується демографічною кризою, через поєднання соціальних та епідеміологічних факторів [1, с. 139]. Саме через поєднання пандемії з неврожаями ціни на базові продукти, як-от збіжжя, підскочили на 230%, а вартість солі зросла у сім разів, сільськогосподарські тварини вражало невідоме захворювання що скорочувало їх кількість. Ці фактори створювали нелегку економічну ситуацію для селян які вижили, не зважаючи на те, що через скорочення робочої сили, реальні доходи орендарів були збільшено. Після пандемії значно збільшилась кількість селянських повстань [2, с. 430]. Окрім цього, «Чорна смерть» докорінно змінила соціальний ландшафт. Наприклад в Англії, вона стала причиною збільшення кількості вільних фермерів – йоменів. Вони стали основною соціальною верствою доіндустріальної Англії [5]. Попри катастрофічні втрати XIV століття, міста відновлювались швидше через приплив вільних людей, які перебували в пошуках нових можливостей [1, с. 140]. Чума збільшила можливості соціальної мобільності в суспільстві.

Пандемія викликала у населення кардинально різну реакцію – від втеч й каяття до гулянь та подорожей [3, с. 53]. Поведінка останніх була небажаною, оскільки могла сприяти поширенню хвороби. Влада з нею активно боролась, наприклад, на території Венеції було закрито усі борделі. Окрім цього, населення шукало винних у «Божому гніві, що був причиною хвороби». В період захворювання відбувались єврейські погроми [6]. Ці події знайшли відображення у тогочасному мистецтві, зокрема у мініатюрах П'єрарта ду Тілта. В одних своїх роботах художник фокусується на горі, приділяючи увагу кожному обличчю під час масових поховань у Турне, а в інших він документує звірства епохи, зокрема спалення євреїв живцем [9]. Саме в цей період велика кількість євреїв перебирається до Східної Європи [2, с. 428].

Наслідки для культури та релігії теж були величезні, стався занепад релігійних та освітніх центрів. Через необхідність поповнення втрат у церкві та світській владі, відбулось збільшення кількості навчальних закладів. Але одночасно, посади отримували менш кваліфіковані кадри [8, с. 22]. З цим зменшенням кількості освічених священиків та монахів пов'язують кризу католицької церкви, як інституції. Та релігійність населення зросла. Збільшилась кількість добродійних організацій, мандрівних паломників [2, с. 428]. У середні віки смерть і так була усюдисущою, і це беззаперечно впливало на середньовічну культуру. Частково культура ставала складною системою ритуалів, етичних норм та символів, спрямованих на подолання страху перед неминучим і пошук сенсу за межами смертного існування. Психологічний злам,

який стався у свідомості населення під час чуми, відбився на культурі і мистецтві. Мистецтво просякло фаталістичним захопленням темою смерті та потойбіччя [7]. На північ від Альп, з'являється сюжет танцю Смерті, де скелети ведуть у танку представників усіх верств суспільства. Це візуальне втілення ідеї, що смерть – єдина сила, яка робить усіх рівними. Середньовічна іконографія повертається до античного символу чуми – стріли, що пронизує тіло хворого. Цей образ використовувався в «Іліаді» і був добре відомий у мистецтві [9]. Саме з цим символізмом пов'язують збільшення зображень Святого Себастьяна після пандемії. Також, особливу популярність у XV і XVI ст. набирають надгробки-транзі, які у реалістичному стилі зображали розкладання людського тіла.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що пандемія «Чорної смерті» XIV століття стала не лише однією з найбільших демографічних катастроф в історії, а й фундаментальним соціокультурним зламом. Відбувся перегляд цінності людського життя та праці, а поява більшої кількості вільних селян сприяла новій соціальній мобільності. Окрім цього, пандемія спровокувала кризу догматичних цінностей та інституцій. Неспроможність офіційної церкви та медицини дати відповіді на питання, сприяли поширення містицизму, духовних пошуків. Це призвело до кризи поглиблення кризи у середньовічній католицькій церкві та формування нових освітніх та релігійних центрів.

Таким чином, «Чорна смерть» виступила болісним, але дієвим інструментом зміни світової культури. Вона перетворила страх перед неминучим на рушійну силу оновлення, маючи вплив на формування ціннісних орієнтирів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беззубенко А. В. Демографічна ситуація в Західній Європі у період Високого Середньовіччя. Літопис Волині. 2022. № 27. С. 137-141.
2. Дейвіс Н. Європа: Історія. пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 1463 с.
3. Коляденко К. В., Федоренко О. Є. Короткий нарис історії світових епідемій-пандемій. Частина I. Український журнал дерматології, венерології, косметології. 2020. № 4. С. 50-60. DOI: <https://doi.org/10.30978/UJDVK2020-4-50>
4. Туманенко В. В. Філософське дослідження пандемій: історіографічні та релігієзнавчі передумови. Грані. 2011. №3. С. 76-79.
5. Фергюсон Н. Приреченість: політика і катастрофи. пер. з англ. К. Дисі. Київ : Наш Формат, 2022. 496 с. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=67G1EAAAQBAJ>
6. Black Death. History.com. 2023. URL: <https://www.history.com/topics/middle-ages/black-death>
7. Black Death: Effects and significance. Encyclopedia Britannica. 2024. URL: <https://www.britannica.com/event/Black-Death/Effects-and-significance>

8. Caie G. D. "Oh what a lovely plague": The effect of the black death on high and low cultures in the english Middle Ages. Recherches Anglaises et Nord Americaines. 2006. № 39. P. 21–31
9. The Triumph of Death: The Black Death and European Art. Cherwell. 2018. URL: <https://www.cherwell.org/2018/12/27/the-triumph-of-death-the-black-death-and-european-art/>

Віталій УЗУН

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
vent1k92@gmail.com*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році поставило Україну перед масштабним соціальним викликом: за прогнозами, до 5 мільйонів ветеранів та членів їхніх сімей потребуватимуть підтримки у реінтеграції після завершення бойових дій [9]. Рівень безробіття серед ветеранів становить 31 %, що майже втричі вищий за загальнопопуляційний показник [2]. Водночас 84 % ветеранів очікують психоемоційну нестабільність після повернення до цивільного життя, а третина вже відчуває відчуженість від громади [2].

Традиційно системи підтримки ветеранів зосереджені на медичній та психологічній реабілітації. Проте сучасні дослідження засвідчують: ізольованого терапевтичного підходу недостатньо для повноцінної реінтеграції. Бойовий досвід глибоко трансформує ціннісний світ людини, змінюючи ієрархію пріоритетів, моральні переконання та соціальну ідентичність. Це актуалізує аксіологічний вимір проблеми соціальної адаптації ветеранів.

Мета дослідження – проаналізувати роль ціннісних орієнтирів як чинника соціальної адаптації ветеранів на основі сучасних вітчизняних та зарубіжних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Ціннісні орієнтири ветеранів зазнають суттєвих змін унаслідок бойового досвіду. Дослідження засвідчують, що ці зміни відбуваються через три основні механізми: моральну травму, посттравматичне зростання та трансформацію ідентичності.

Моральна травма виникає, коли бойовий досвід суперечить глибинним моральним переконанням людини. За даними J. Boscarino та співавторів (2022), 25,8 % ветеранів мають високі показники моральної травми, яка значуще